

ОБОБЩИТЕЛЕН УРОК ПО ЛИТЕРАТУРА В 5. КЛАС

Милена Иванова

От това, дали учителят със или без затруднение може да организира обобщителен урок с учениците, може да се определи ефективността на един учебник - обобщението е резултат от всичко, което е заложено, организирано и систематизирано в учебника. Ако той се основава на ясна концепция за подпомагане на знания и формиране на умения и тя се следва целенасочено и последователно, обобщителните уроци трябва да са логично следствие.

В това отношение учителят може да разчита на учебника по литература за 5. клас на издателство Булвест 2000 (София, 2006) - за краткост наричан Учебника).

Нелеко е учебното съдържание, въвеждащо петокласника в света на предмодерната словесна култура, но в същото време то позволява на учениците да формират усета си към минало, родова принадлежност и отговорност.

Нелека е и задачата на учителя, който трябва да намери верния път към съзнанието на юношата и да го накара чрез познаване и осмисляне опита и вярванията на предците ни да опознае себе си, да открие висшите ценности, чрез които човек е бил, е и ще бъде. В тази комплицирана ситуация на помощ идва учебникът по литература. За да изпълни той най-важната си функция - да привлече вниманието на ученика и да го накара да пожелае да знае и умее повече, като същевременно изпитва и естетическа наслада от прочетеното, от голямо значение е идеята на създателите на Учебника. Авторите имат ясна концепция. Тя се основава на идеята ясно, достъпно, занимателно, но без да се нарушава научната истина, да се поднасят знанията, на необходимостта те да се затвърдяват периодично, спираловидно и надграждащо. Чрез редица оригинални упражнения и задачи се сочи пътят, по който знанията трябва да се превърнат в умения.

Към изграждане на познание и умения у ученика водят рубриците *Да знаем повече!*, *Да помним важното!*, *Да можем да говорим и да пишем добре!* Всички те провокират мисълта, което актуализира тезата на Декарт "Мисля, значи съществувам". Защото съществуването на човека се свързва със способността му да разбира, да оценява, да знае и да създава.

Да знаем повече! предлага необходимите за петокласника знания, които ще му помогнат да осмисли посланията на художествените текстове, ще му дадат възможност да вникне в художествените образи, картини и идеи. Да помним! извежда важното, което трябва да остане в съзнанието на петокласника като понятие. Новото в Учебника е, че настоява за последователно затвърдяване на знанията. Дообогатени чрез рубриката Енциклопедия, знанията от различни сфери на живота и науката дават възможност на ученика да формира умения сам да твори, да създава. Творческият процес се обуславя и от рубриката *Да можем да говорим и да пишем добре!*, която чрез насочване към изпълнението на конкретни задачи цели да развие способностите на петокласниците и да ги подтикне към творчески процес. Показалецът в края на Учебника улеснява работата на ученика, помага му бързо да открие и да си припомни нужната информация.

Учебната програма по литература за 5. клас предлага богат словесен материал, обхванат в три раздела: Светът и човекът, Фолклорен празничен календар и Човекът и общността. Тези три основни раздела акцентират върху връзката и между три основни понятия - човекът, светът и словото. Словото е мъдростта на човечеството, знанието за света, който ни заобикаля, познанието за устойчивите неща, гарантиращи съществуването на света и на човека. За да се осмислят правилно тези отношения, за да се разбере и оцени същността на тези понятия, е необходимо у учениците да се формира способност за възприемане на света на древните хора. Най-близо до съзнанието на децата стоят народните празници. Петокласниците имат фолклорно познание, изградено чрез обучението в началния курс и в часовете по музика, но това, което предлага учебникът по литература за 5. клас, допълва, надгражда и систематизира знанията, като поставя акцент върху начина на мислене, морала, ценностната система на нашите предци. В същото време художественият текст поражда естетическо отношение към сътвореното от народа, позволява да се възприеме националната самобитност на българина и да се формират познания и отношение към фолклорното творчество.

Учебникът създава условия за изграждането на един обобщителен урок на тема: Празниците на човека в родовата общност. Основните цели на такъв урок могат да се сведат до:

1. Възприемане света на древните хора;
2. Осмисляне посланията на нашите предци, закодирани в народния празничен календар;
3. Изясняване морала на прадедите ни;
4. Осъзнаване ценностната система на народа ни в миналото.

Подобен обобщителен урок може да се организира около две смислови ядра:

Семеен празничен календар и Фолклорен празничен календар. В хода на работа с Учебника учениците са добре запознати с понятието празник, изяснено като начин на мислене, конкретно действие, магическо слово, народна вяра и родови ценности. Предпоставка за успешна работа е и осмислянето на понятия като: устна словесност, мит, фолклорен текст, обичай, обред, ритуал, пространствен и времеви модел на устройството на света.

Урокът може да започне с мултимедийно представяне на колоната на хан Омуртаг. Учениците от пети клас познават Търновския надпис и съсредоточаването на вниманието им към думите: "Човек, дори и добре да живее, умира. И друг се ражда. Нека роденият по-късно помни сътвореното тук от мен", може да доведе до извода, че човешкият живот е като живота в природата - непрекъснат кръговрат. Но в своя живот човек трябва да остави нещо след себе си, да го завещае на поколенията, учещи се от опита на предшествениците си. Връзката между поколенията може да по-служи като преход към вече изучения Семеен празничен календар и да се направи изводът, че съхраняването на човешкия живот и продължаването на рода са най-важните ценности за човека в родовата общност.

Уводните слова на учителя могат да акцентират, че още от дълбока древност всеки народ е отразявал потребностите си от сигурност, опора, ред в своя живот чрез колективно приети норми и ритуали, в които по своеобразен начин е съчетавал морал и изкуство, право на колективно действие, изразяването на радост и скръб на отделния човек. Така предците ни са създали своя празничен календар. След тези думи може да се въведе темата на урока: Празниците на човека в родовата общност.

Първият въпрос трябва да има за цел да ориентира учениците към понятието календар. В обобщителния урок се репродуцират стари знания. Това налага припомняне на някои забравени явления, термини, понятия. Този процес се облекчава с използването на Показалеца в края на Учебника.

В хода на урока се обобщават знанията за Астрономически календар, който е за всички хора, и - Фолклорен празничен календар - за етноса.

Вече запознати със Семейния календар, учениците трябва да осмислят защо човешкият живот от раждането до смъртта е представен като календар и да се достигне до идеята за преходността, която човек е виждал и у природата и с която е свързвал собствения си живот. Нуждата от опора и сигурност е карала древните хора да възприемат себе си като част от големия космически ред. Опитът им е подсказвал, че и човешкият живот има своя ред - раждане, сватба, смърт - неизменни процеси.

За по-лесното осмисляне на тези проблеми, учителят може да възложи предварително домашна работа, която да изисква посочване на етапите, през които преминава човешкият живот и намирането на техни съответствия в годишния и денонощния цикъл. Подобна задача, придружена от условието да се направи и графично изображение на тези връзки, би създавала допълнителен интерес у учениците и би провокирала творческата изява на способностите им.

В резултат петокласниците могат да предложат различни варианти на схематично изображение на съответствията - таблично, което е по-вероятно, или под формата на кръг, тъй като голяма част от тях в резултат на работата с Учебника са стигнали до идеята за кръговрат в живота, природата и денонощието. Сферичното изображение ориентира към "Колелото на живота" на Захари Зограф. Поместената в Учебника снимка може да бъде използвана като илюстрация на най-важните моменти в живота на човека. В тази насока уместни са въпроси, които да насочат вниманието на ученика към раждането и кръщавката, като се отчете народната традиция при даване име на детето - да се поднови името на рода и да се отправи пожелание, свързано с бъдещето на индивида. Не по-малко значимо е и възприемането на кръщавката като начин на приобщаване на новия член на рода към общността.

Успоредно със събитията, маркиращи най-важните етапи от живота на човека - раждане, сватба, смърт, трябва да се разгледа и ролята на сло-вото, което обслужва всички тези ритуали. Необходимо е учениците да стигнат до изводи за функциите на словото, а учителят е този, който трябва да обобщи и систематизира тези изводи. Информацията може да бъде таблично представена и трябва максимално кратко и точно да изведе най-важното. Опит за това учениците са получили от модела в Учебника:

1. Бог създава света чрез Словото.
2. Словото обяснява устройството на света.
3. Словото пренася във времето представите на човека за света.
4. Чрез Словото човек се опитва да влияе върху космическия ред.

Така изведена, характеристиката на словото може да послужи за по- лесна ориентация на петокласника и в първите устни словесни текстове. При затруднение учениците отново могат да си послужат с Показалеца, който ги отправя към рубриката Да помним!, където могат да открият понятията: мит, обред, ритуал. Това позволява успешното осмисляне на разликата между митическите текстове и тези, които обслужват фолклорните празници. Обобщението, което се основава на дидактическият принцип за спираловидност, следван в Учебника, лесно се постига от учителя. Той трябва да систематизира казаното, като подчертае, че митическите и фолклорните текстове, свързани с определен обред, разкриват ценностите на колектива, а празниците ги съхраняват и предават на поколенията. Трябва да се подчертае, че древният човек мисли по аналогия, което обяснява връзката между житейския, денонощния и годишния цикъл в съзнанието му.

Изведени на такава основа, знанията на учениците могат свободно да се насочат към второто тематично ядро - Народен празничен календар.

Така вече изяснили понятието календар, припомнили възприемането на човешкия живот като система от повтарящи се и неизменни етапи, подобни на тези в природата, на петокласниците е по-лесно да се ориентират във фолклорния празничен календар. Като начало, трябва да се концентрира вниманието върху смисловата насоченост на определението "фолклорен", като по този начин се осмисли ролята на народната и религиозната традиция в определянето на празничните и делничните дни.

Учителят трябва да се възползва от творческия потенциал и въображение на учениците и да съчетае обучението по литература с това по другите предмети. При изучаването на Фолклорния празничен календар, който предхожда Семейния, може да се постави задача, която да активира мисленето на петокласниците, като им постави задача да нарисуват Слънчево-лунния календар чрез най-значимите символи, с които се свързват изучените празници. Работата в обобщителния урок се улеснява, като за илюстрация се използва най-добрата рисунка. Съвсем закономерно и логично се явяват повтарящите се символи - дървото и хлябът.

Запознати от Учебника с вертикалния модел, чрез който древните са си представяли устройството на света и са възприемали пространството, учениците могат да стигнат до извода, че дървото разкрива вечния стремеж на хората да обхванат целостта на света и чрез дървото да запазят връзката между земята и небето, между човека, неговите предци и боговете.

Сферичната форма на изображение на календара помага за насочване на мисълта към това как древният е възприемал времето - като непрекъснат кръговрат. За да се премине към обобщение, учителят може да постави въпрос: Какво е времето на празника? Свещеността му, свързана със стремежа на хората да въздействат на природата и боговете чрез обредите, води към извода, че обредите съчетават в едно действие, слово, имитация.

В заключение учителят може да обобщи казаното, като сам изведе ролята на словото, обслужващо обредите. Подчертава се вярата на хората в магическата му сила, убеждението им, че изречено в точно определеното време и на точно определеното място, то има способността да се превръща в реалност. Словото, съчетано с конкретни действия и имитации, в съзнанието на нашите предци е имало голяма сила. Тръгвайки от далечните времена, учителят трябва да поведе ученика към познатото, да го насочи към това, което всеки човек прави, без да разбира, че причината се корени в традицията, приета от предците съзнателно или подсъзнателно. Затова, когато не искаме нещо да стане, казваме: "Да не дава Господ!", "Да не чуе Дявол!" и чукаме на дърво.

Ученикът трябва да осъзнае, че чрез познаване опита на народа той опознава себе си. Трябва да разбере, че цял живот човек се учи да живее с другите, да споделя света с тях. Родът е този, който му дава опора, сила да преодолява трудностите. Родът предава опита, от който човек се учи да живее с другите.

Организиран по подобен начин, такъв урок би могъл да постигне различни цели:

1. Развиване на социокултурните компетентности на ученика чрез разбиране и осмисляне на основните ценности на родовия свят, на устойчивостта им и тяхната валидност днес.
2. Постигане на възпитателен ефект чрез възприемане на нравствените критерии на нашите предци, разбиране на тяхната значимост и задължителност и осъзнаване на това, че тези нравствени норми регулират човешките взаимоотношения.
3. Осмисляне и надграждане на знанията.
4. Умения за постигане на целенасочени и аргументирани изводи по конкретен проблем.

Това са и основни цели, които учителят си поставя при работата си с литературното съдържание в 5 клас.